

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/11.29>**Підвальна О.Г.**кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8779-5867>

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті автором узагальнено наукові погляди провідних економістів світу щодо факторів розвитку сфери туризму в регіональному розрізі. Доведено необхідність систематизації факторів впливу на розвиток туризму. У роботі визначено системний підхід ключовим у розробленні систематизації факторів інноваційного розвитку сфери туризму регіону. Під час розгляду регіональної системи визначено дію факторів інноваційного розвитку сфери туризму, як і їхній вплив на систему, розглядати в тісному взаємозв'язку із природними і суспільно-економічними умовами. Запропоновано авторську структуру факторів впливу на розвиток сфери туризму, яку покладено в основу механізму регулювання інноваційного розвитку сфери туризму, що сприяє визначенню цілей державного регулювання та пріоритетних напрямів розвитку туристичного бізнесу.

Ключові слова: туризм, туристична сфера, розвиток сфери туризму, фактори впливу, конкурентні переваги, управління.

Постановка проблеми. Сучасний туризм є важливим фактором розвитку цивілізації, який підпорядковується законам та закономірностям природи і суспільному прогресу. За відносно короткий історичний період часу туризм перетворився із подорожей одинаків на масове явище, що посприяло розвитку світової культури й економіки. Туристична галузь, як і інші галузі, функціонує під впливом набору факторів, які постійно трансформуються, змінюючи свій напрям і силу впливу залежно від часу, місця, форми, виду тощо. Кожен фактор, точніше сила його впливу, сприяє формуванню конкурентних переваг як суб'єкта господарювання туристичної сфери діяльності, так і регіону. Все сказане зумовлює актуальність, своєчасність і об'єктивну необхідність розроблення нових підходів до формування ефективного управління інноваційним розвитком сфери туризму в регіоні, включаючи у сферу управління фактори, що породжені системними властивостями туризму, його відкритістю, особливими зв'язками із зовнішнім середовищем, які забезпечують стійке функціонування і розвиток сфери туризму в регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні проблеми управління та функціонування сфери туризму розглядалися у працях зарубіжних, радянських, українських учених. Хотілося б відзначити напрацювання таких авторів, як В. Азар [1], А. Александрова [2, с. 217–218], А. Балабанов, М. Биржаков, А. Булл, С. Ванхілл,

І. Гаврильчак, В. Гуляєв, І. Зорін [3], Г. Карпова, В. Квартальнов [4], А. Кусков, О. Лискова [5], Ю. Кузнецов, К. Купер, В. Никифоров, А. Палмер, Ю. Путрік, В. Сапрунова, В. Соловійов, С. Туманов [1] та ін.

Дослідження теорії інноваційного розвитку в туризмі знайшли своє відображення у працях таких зарубіжних учених, як Е. Агіло, Е. Бечич, С. Брамхатт, І. Буйенс, П. Фаррис, Н. Бендл, П. Пфейфер [6] тощо.

Крім того, встановлено, що останнім часом підвищилася увага вчених до системних властивостей туризму й оцінки соціально-економічної ефективності його розвитку в регіонах. Авторами В. Боголюбовою, А. Дуровичем, М. Кабушкіним [7], А. Кириловою, С. Корнеєвою, В. Морозовою, Т. Сергєєвою [7] зроблено спробу виявити позитивні соціально-економічні явища і процеси, які генеруються розвитком туризму, і виміряти їхній внесок у розвиток регіону і соціуму.

У публікаціях Л. Агафонової, В. Безносюка, М. Біржакова, І. Валентюк, М. Волошина, П. Гамана, П. Гудзя [8], В. Євдокименка, В. Кифяка, Т. Кисельова, М. Корецького, О. Короля, М. Крачила, Р. Ларіна, О. Любіцевої, Г. Папіряна, В. Сеніна, В. Сідорова, Е. Сокол, Ю. Стрельцова, Т. Ткаченка, В. Федорченка, І. Швец [9], А. Якимовича та інших розкриваються методологічні аспекти оцінки впливу різних факторів на розвиток сфери туризму в регіональному розрізі.

Незважаючи на відносно високу розробленість цієї проблематики, актуальність досліджень не втрачає сили внаслідок постійних трансформацій у зовнішньому середовищі, які приводять до змін структури регіональної економіки, туризму, попиту на туристичні послуги тощо.

Мета статті. Виходячи з цього, мета статті полягає у розробленні теоретико-методичних положень щодо систематизації факторів інноваційного розвитку сфери туризму регіону.

Виклад основного матеріалу. Розглянувши попередні праці інших авторів [8; 9; 11] щодо факторів інноваційного розвитку сфери туризму, ми дійшли висновку, що вони безпосередньо беруть участь у формуванні системи. Це дає змогу стверджувати, що фактори інноваційного розвитку сфери туризму регіону є рушійною силою всіх процесів життєдіяльності системи, зумовлюючи вектор її розвитку. Виходячи з цього, прийнято рішення в основу систематизації факторів інноваційного розвитку сфери туризму регіону покласти системний підхід. З урахуванням того, що йдеться про регіональну систему, вважаємо за доцільне дію факторів інноваційного розвитку сфери туризму, як і їхній вплив на систему, розглядати в тісному взаємозв'язку з природними і суспільно-економічними умовами.

Також аналіз попередніх досліджень дав змогу встановити, що в умовах становлення ринкових відносин великого значення набувають такі фактори розвитку сфери туризму, як посилення конкуренції між суб'єктами господарювання в межах однієї території (регіону) і між регіонами, роздержавлення і приватизація економіки, розвиток малого і середнього бізнесу, фінансово-економічна стабілізація, система соціальної підтримки на основі активної структурно-інвестиційної політики в напрямі випереджаючого розвитку сфери туризму, підвищення гнучкості виробництва туристичного продукту, його сприйнятливості до змін попиту і технологічних нововведень, ефектне формування зайнятості населення. Виходячи зі сказаного, дійшли висновку, що фактори інноваційного розвитку сфери туризму пов'язані з працею, ресурсами.

Це очевидно, оскільки завдяки сфері туризму створюються робочі місця, що сприяє підвищенню показників зайнятості не тільки в регіонах окремо взятої країни, а у світі. Так, згідно з даними щорічної доповіді Всесвітньої ради з туризму та подорожей (WTTC) станом на кінець 2018 року у сфері туризму налічувалося 319 мільйонів робочих місць, або 10% від загальної зайнятості у світі [10]. Крім того, у звіті зазначається, що на сектор туризму у цей же період припало 10,4% світового ВВП. Дослідження показує, що туризм сам по собі є фактором впливу на світовий соціально-економічний розвиток.

Зарубіжні економісти П. Фарріс, Н. Бендль, П. Пфайфер [6] поділяють всі фактори впливу на розвиток сфери туризму на дві основні групи: зовнішні (які не контролюються), внутрішні (контрольовані). Оскільки зазначеними авторами у дослідженнях підіймалися питання управління маркетинговою діяльністю в туризмі, цей підхід було запозичено в теорії менеджменту, основоположниками якої є А. Файоль і М. Мескон. Цей же підхід використовується у роботах Ф. Котлера, В. Герасимчука.

Цей підхід, на переконання автора, заслуговує уваги, оскільки він є основою всіх наявних сучасних поглядів щодо систематизації факторів впливу на розвиток туризму. Це класичний підхід, що формує фундамент подальших наукових міркувань.

Згідно з теорією управління, зовнішні фактори включають політичні, соціальні та економічні аспекти розвитку суспільства; урядові рішення та інституційні механізми; наявність фінансів, транспорту, комунікацій тощо. Вони знаходяться поза контролем з боку суб'єкта господарювання. Зовнішні фактори, впливаючи на суб'єкт господарювання, відбиваються і на регіональних показниках розвитку. Так, поліпшення урядом податкової політики чи законодавства про інновації, соціальної інфраструктури, політики цін, забезпечення більш раціонального порядку використання природних ресурсів мотивують відповідні рішення на підприємстві структурного, організаційного технологічного порядку.

Внутрішні фактори – це ті, які перебувають у зоні контролю окремого суб'єкта господарювання. Зазначений раніше колектив авторів поділяє їх на «тверді» і «м'які». «Тверді» чинники (стійкі) включають у себе: продукт – його якість, призначення, дизайн, тобто все, на основі чого можна судити про міру відповідності продукту ринковим вимогам; технологію виробництва та її інноваційність, упровадження якої дає змогу більш якісно надавати туристичні послуги, забезпечуючи тим самим певний конкурентний рівень на регіональному ринку, модернізацію основних фондів, вдосконалення слабких сторін тощо; сировина – охоплює такі важливі аспекти, як підвищення ефективності використання ресурсів, поліпшення коефіцієнта обігу матеріалів, розвиток ефективних джерел управління.

До м'яких факторів впливу на сферу туризму відносять: якість робочої сили, підвищення ефективності її використання шляхом мотивації праці, поліпшення її поділу і кооперації, участі всіх категорій працівників в управлінні підприємством; організаційні системи і методи – динамічність і гнучкість структур управління суб'єктів господарювання, вдосконалення організації виробництва і праці, а

також методів управління; стилі управління – їхній вплив на організаційну структуру, кадрову політику, планування діяльності підприємства.

Крім того, необхідно відзначити, що як у теорії, так і в практиці ці фактори називають факторами ризику, без яких не обходиться жодний із системних процесів.

Підсумувавши сказане, дійшли висновку, що невизначеність факторів впливу на розвиток туризму створює певні загрози, ризики, які негативно відбиваються на конкурентоспроможності як суб'єктів господарювання, галузі, так і регіону, країни, оскільки на основі різних типів конкурентних переваг вибирається найбільш ефективна стратегія розвитку. Більш наочно види конкурентних переваг суб'єктів господарювання туристичної сфери наведено на рис. 1.

Як бачимо, конкурентоспроможність туристичної послуги, згідно рис. 2, залежить від факторів, що визначають успішність бізнесу, таких як [4, с. 191]:

здатність суб'єктів господарювання туристичної сфери здійснювати свою діяльність у сучасних економічних і політичних умовах;

здатність забезпечувати фінансову стійкість задля оновлення і розширення матеріально-технічної бази, зниження ступеня зносу основних фондів.

Однак слід звернути увагу на те, що ці фактори конкурентоспроможності стосуються лише інтересів власника і жодним чином не обходять

клієнта, а тому виникає необхідність розглянути інші групи факторів.

В. Кифяк у своїх дослідженнях, присвячених розвитку туризму, стверджував, що обґрунтування, вибір, ранжування та групування сили дії факторів впливу на розвиток туризму необхідно здійснювати з урахуванням регіональних особливостей, таких як [11, с. 68]:

- територіальне розташування;
- тривалість циклу туристичного продукту;
- чутливість до змін ринкової кон'юнктури;
- локальний характер туристичних послуг;
- індивідуальний характер надання туристичних послуг;
- безпосередній контакт споживача і виробника туристичних послуг;
- особистісні уподобання на туристичні послуги.

Автор цього дослідження поділяє думку В. Кифяка, і у подальших дослідженнях планується врахування особливостей регіону. Однак для створення універсальної системи факторів впливу на розвиток сфери туризму потрібне врахування специфічних особливостей самої туристичної послуги, таких як: [9, с. 56]:

- 1) нематеріальність і комплексність послуги;
- 2) одночасність процесів виробництва та споживання туристичної послуги;
- 3) залежність результатів фінансово-господарської діяльності туристичного підприємства від стану попиту на неї;
- 4) висока фондомісткість туристичної послуги;

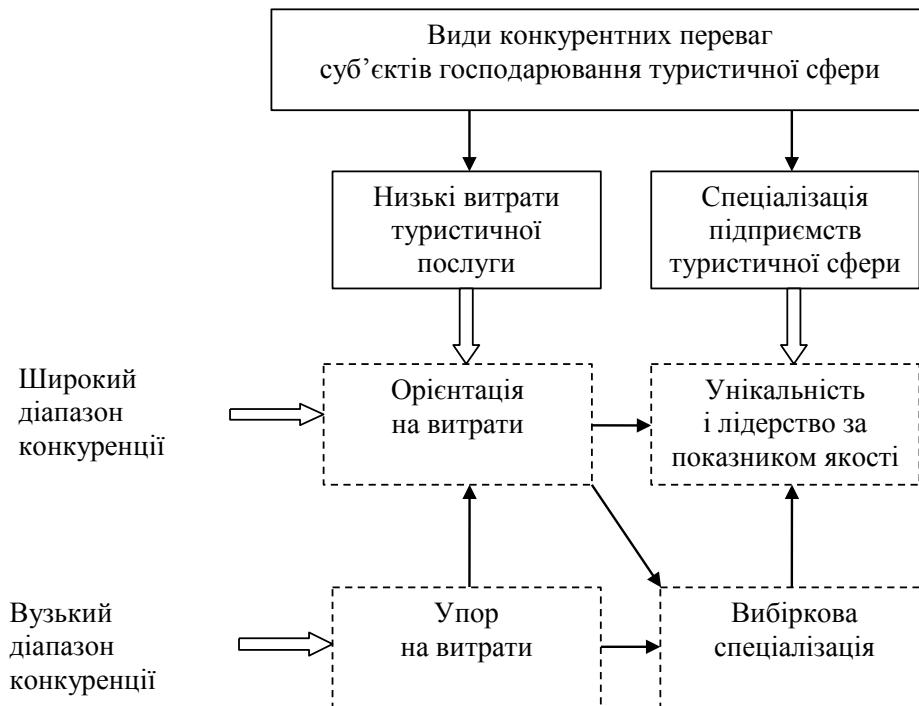

Рисунок 1 – Види конкурентних переваг суб'єктів господарювання туристичної сфери [4]

5) безперервність у часі надання готельних послуг (готелі працюють 365 днів у році, 24 години на добу);

6) індивідуальний попит і характер надання туристичних послуг, який заснований на особистих уподобаннях клієнтів.

Таким чином, на підставі проведеного дослідження доцільно розділити всі фактори впливу на розвиток сфери туризму в регіональному розрізі на такі групи (рис. 2): 1) за походженням; 2) за напрямом впливу; 3) за механізмом впливу; 4) за мінливістю; 5) за характером впливу.

Згідно з авторською систематизованою структурою, до зовнішніх факторів належить географічне положення регіону, політичні відносини між країнами, міжнародний поділ праці, рівень цін на міжнародному ринку і в різних країнах тощо.

До внутрішніх факторів, на думку автора, належать природно-географічні особливості та кліматичні умови країни, наявність і якість природних ресурсів, а також можливість їх використання, економічна ситуація в країні, внутрішня політика країни, політична стабільність, суспільний лад, рівень розвитку продуктивних сил, структура і рівень добробуту населення, можливість отримання пільг і знижок на туристичні послуги за рахунок держави і громадських організацій, підприємств та установ, стан розвитку туристичної інфраструктури, транспортних мереж, рівень життя в суспільстві, освітній і культурний рівень населення.

З погляду впливу на туристичну діяльність усі фактори було поділено на фактори залучення (спонукають до подорожі – природні, культурні та соціальні умови в країні, де формуються туристичні потоки) і фактори диференціації попиту (впливають на вибір місця подорожі – туристичні ресурси, розвиток інфраструктури, рівень соціально-економічного розвитку країни).

З погляду механізму впливу на розвиток туризму автором запропоновано поділити фактори на об'єктивні (ті, що сформовані історичним розвитком суспільства) і такі, що цілеспрямовано регулюють саме туристичну діяльність (державна політика в туризмі, наявність і зміст туристичного законодавства, стан туристичної освіти тощо).

З погляду мінливості автор вбачає доцільним поділити фактори на статичні і динамічні. Статичні фактори мають незмінне в часі значення (природно-кліматичні, географічні, культурно-історичні фактори). До динамічних факторів автором віднесено: демографічні (загальне зростання народонаселення, урбанізація, тобто збільшення частки міського населення за рахунок скорочення чисельності сільських жителів, зміна вікової структури населення); соціальні (зростання добробуту населення, збільшення тривалості оплачуваних відпусток і скорочення тривалості робочого тижня, збільшення числа працюючих жінок і збільшення доходу на кожну сім'ю (домогосподарство), зростання частки самотніх людей, тенденція до більш пізнього шлюбу і створення сім'ї, надзвичайно швидке зростання кількості бездітних пар у складі населення, зменшення імміграції, більш ранній вихід на пенсію, зростання усвідомлення туристських можливостей); економічні, які впливають на структуру споживання товарів і послуг у бік збільшення в споживчому кошику населення частки різних послуг, у тому числі і туристичних; культурні (зростання культурного рівня населення багатьох країн і в зв'язку з цим прагнення людей до ознайомлення із зарубіжними культурними цінностями); науково-технічний прогрес, який зумовлює швидкий розвиток матеріально-технічної бази туристичної індустрії, створює необхідні умови для масового туризму.

Рисунок 2 – Систематизована структура факторів впливу на розвиток сфери туризму

(Складено автором)

Висновки. Таким чином, у дослідженні доведена необхідність систематизації факторів впливу на розвиток туризму. Запропоновано авторську структуру факторів впливу на розвиток сфери туризму. Зазначені фактори покладено в основу

механізму регулювання інноваційного розвитку сфери туризму. Систематизована структура факторів впливу на розвиток сфери туризму сприяє визначенню цілей державного регулювання та пріоритетних напрямів розвитку туристичного бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Азар В.І. Економіка туристичного ринку. М.: Філін, 1998. 328 с.
2. Александрова А.Ю. Структура туристського ринку. М.: Прес-Соло, 2012.
3. Зорін І.В., Квартальнов В.А. Енциклопедія туризму: довідник. М.: Фінанси і статистика, 2003. 368 с.
4. Квартальнов В.А. Туризм: теорія і практика. М.: Фінанси і статистика. Т. 1: Гуманітарні проблеми розвитку туризму: історія і сучасність. 1998. 342 с.
5. Кусков А.С. Курортологія і оздоровчий туризм: навч. Посібник. Ростов: «Фелікс», 2014. 320 с.
6. Farris P., Bendle N., Pfeifer P., Reibstein D. Marketing Metrics in tourism: 50+ Metrics Every Executive Should Master. Wharton School Publishing, 2016.
7. Дурович А.П., Кабушкін Н.І., Сергєєва Т.М. Організація туризму. Навч. посібник. Мн. : Нове знання, 2013. 632 с.
8. Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій. ІЕПД НАН України. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2001. 270 с.
9. Швець Ю.Ю. Формування регіональної системи управління інноваційним розвитком сфери туризму. Сімферополь: ДАЙП, 2012. 339 с.
10. Офіційний сайт Асоціації індустрії гостинності України. Електронний ресурс: Індустрія туризму в 2018 році: основні цифри Режим доступу: <http://aigu.org.ua/> (Дата звернення 25.03.2020).
11. Кифяк В.Ф. Розвиток туризму як один зі сценаріїв покращення соціально-економічного стану Чернівецької області. *Економічні науки. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*, Випуск II (58) 2015. С. 67-81.

References:

1. Azar V.I. (1998) *Ekonomika turystychnogo rynku* [Economics of the tourism market] *M.: Filin*, 328 p. (in Ukrainian)
2. Aleksandrova A.Ju. (2012) *Struktura turysty's'kogo rynku* [Structure of the tourist market] *M.: Pres-Solo* (in Ukrainian)
3. Zorin I.V., Kvartal'nov V.A. (2003) *Encyklopedija turizmu: dovidnyk* [Encyclopedia of Tourism: A Handbook] *M.: Finansy i statystyka*. 368 p. (in Ukrainian)
4. Kvartal'nov V.A. (1998) *Turyzm: teorija i praktyka* [Tourism: Theory and Practice] *M.: Finansy i statystyka. – T. 1: Gumanitarni problemy rozvytku turizmu: istorija i suchasnist*. 342 p. (in Ukrainian)
5. Kuskov A.S. (2014) *Kurortologija i ozdorovchij turizm: navch. Posibnyk*. [Resorts and Wellness Tourism: Educ. Manual] *Rostov: «Feliks»*. 320 p. (in Ukrainian)
6. Farris P., Bendle N., Pfeifer P., Reibstein D. (2016) *Marketing Metrics in tourism: 50+ Metrics Every Executive Should Master*. *Wharton School Publishing* (in Ukrainian)
7. Durovych A.P., Kabushkyn N.I., Sergejeva T.M. (2013) *Organizacija turizmu. Navch. Posibnyk* [Organization of tourism. Educ. manual] *Mn. : Noveznannja* 632 p. (in Ukrainian)
8. Gudz P.V. (2001) *Ekonomichni problemy rozvytku kurortno-rekreacijnyh terytorij* [Economic problems of development of resort and recreation areas] *IEPD NAN Ukrainy. Doneck: TOV «Jugo-Vostok, Ltd»*. 270 p. (in Ukrainian)
9. Shvec Ju. Ju. *Formuvannja regionalnoi systemy upravlinnja innovacijnym rozvytkom sfery turizmu* [Formation of regional management system for innovative development of tourism] *Simferopol: DAJPI*. 339 p. (in Ukrainian)
10. Official site of the Association of Hospitality Industry of Ukraine. Online Resource: *Tourism Industry 2018: osnovni cyfry* Retrieved from: <http://aigu.org.ua/> (accessed 25.03.2020).
11. Kyfjak V.F. (2015) *Rozvytok turizmu jak odyn ziscenariiv pokrashhennja socialno-ekonomichnogo stanu Cherniveckoi oblasti* [Tourism development as one of the scenarios for improvement of socio-economic status of Chernivtsi region] *Ekonomichni nauky. Visnyk Cherniveckogo torgovelnno-ekonomichnogo instytutu*, Vol. II (58). P. 67–81.

Pidvalna Oksana

Vinnitsia National Agrarian University

FACTORS OF TOURISM DEVELOPMENT: A REGIONAL ASPECT

Modern tourism is an important factor in the development of civilization, which is subject to the laws and laws of nature and social progress. In a relatively short period of time, tourism has turned from a solitary journey into a mass phenomenon, which has contributed to the development of world culture and economy. The tourism industry, like other industries, operates under the influence of a set of factors that are constantly transforming, changing their direction and power of influence, depending on time, place, form, type, etc. Each factor, more precisely the force of its influence, contributes to the formation of competitive advantages of both the tourist business entity and the region. All of the above determines the urgency, timeliness and objective necessity of developing new approaches to the formation of effective management of innovative development of tourism in the region, including in the sphere of management the factors generated by the systemic properties of tourism, its openness, special links with the external environment, which in turn, ensure the sustainable functioning and development of tourism in the region. Based on this, the purpose of the article is to develop theoretical and methodological provisions on the systematization of factors for innovative development of tourism in the region. The article summarizes the scientific points of view of the leading

economists of the world on the factors of development of tourism in the regional context. The necessity of systematizing the factors of influence on tourism development has been proved. The paper defines a systematic approach key in the development of systematization of factors of innovative development of tourism in the region. When considering the regional system, the effect of factors of innovative development of the tourism sector, as well as their impact on the system are considered in close relationship with the natural and socio-economic conditions. The author's structure of factors influencing the development of the tourism sector is proposed, which is the basis of the mechanism of regulation of innovative development of the tourism industry, which in turn contributes to the definition of the goals of state regulation and priority directions of tourism business development. Thus, the study proved the need to systematize the factors influencing the development of tourism. The author's structure of factors influencing the development of the tourism industry is proposed. These factors form the basis of the mechanism of regulation of innovative development of tourism. The systematic structure of factors influencing the development of the tourism industry contributes to the definition of the goals of state regulation and priority directions of tourism business development.

Key words: *tourism, tourism, tourism development, influence factors, competitive advantages, management.*

JEL classification: O10, L83, R10, R58.
